

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 130 2009

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Otto Fischer (uppsatser) och Petra Söderlund (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Box 632, 751 26 Uppsala, samt även digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till Otto.Fischer@littvet.uu.se. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2010 och för recensioner 1 september 2010.

Uppsatsförfattarna erhåller digitalt underlag för särtryck, i form av en pdf-fil.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.littvet.uu.se.

ISBN 978-91-87666-27-8

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2010

redovisats. Kapitlet om *Clownen Jac* har utmärkta avsnitt men det finns anledning att vara tveksam till behandlingen av Bergmans egen läsning av en del av romanen i radio. Detta inslag avviker från en dispositionsform som i övrigt präglas av konsekvens. Avhandlingens höjdpunkt utgörs av kapitlet om Lars Forssell, det till sidantalet mest omfattande dessutom. Redan i debutsamlingen *Ryttaren* från 1949 möter man narmotivet som i diktsamlingen *Narren* (1952) får sitt tydligaste uttryck. Motivet är även fortsättningsvis verksamt även om det transformeras och blir mer allmänt.

Åsa Mälhammars doktorsavhandling är rik på information. Den tyder på en betydande litterär och kulturhistorisk beläsenhet. Inledningsvis skisserar hon vilka författarskap som på olika sätt skulle kunna komma ifråga för en mer uttömmande inventering av narmotivet i svensk litteratur. Med sina tre exempel har Åsa Mälhammar lagt grunden till hur en sådan större och mer översiktlig studie skulle kunna gestaltas.

Johan Stenström

Jonas Asklund, *Humor i romantisk text. Om Jean Pauls estetik i svensk romantik*. C.F. Dahlgrens Mollbergs epistlar (1820), C.J.L. Almqvists *Amorina* (1822) och C. Livijns *Spader Dame* (1825) (Critica Litterarum Lundensis. Skrifter utgivna av avdelningen för litteraturvetenskap, Språk- och litteraturcentrum, Lunds universitet 9). Lund 2008.

Syftet med Jonas Asklunds avhandling *Humor i romantisk text* är att analysera humorn i tre romantiska texter, *Mollbergs epistlar* (1820), *Amorina* (1822) och *Spader Dame* (1825), i vilka det finns en spänning mellan högt och lågt, abstrakt och konkret, sakralt och profant som gestaltas på ett komiskt sätt. I avhandlingen diskuteras denna form av komik som ett humoristiskt fenomen. Som avhandlingens undertitel, *Om Jean Pauls estetik i svensk romantik*, ger vid handen står betydelsen av humorbegreppet i Jean Pauls estetik för svensk romantik, representerad av de tre valda texterna, i centrum för undersökningen.

Avhandlingen är klart och tydligt strukturerad. De tre texterna analyseras i varsitt kapitel och analyserna sker i två steg. I det första steget används en ahistorisk kognitiv humordefinition och avhandlingsförfattaren gör närläsningar med hjälp av Michael Riffaterres metod så som den är fram-

ställd i *Semiotics of Poetry* (1978). Resultaten från närläsningarna relateras sedan i det andra steget till den samtida diskussionen om humorn, främst till den tyske författaren och estetikern Jean Paul (1763–1825) eller som han egentligen hette Johann Paul Friedrich Richter. Metoden i det andra steget är komparativ och det är i huvudsak Jean Pauls diskussion om humor och kvickhet ("Witz") i *Vorschule der Ästhetik* (1804) samt några avsnitt ur den omfattande romanen *Titan* (1800–1803) och dess bihang *Luftschiffers Giannozzo Seebuch* (1801) som används som "textnycklar" för förståelsen av de tre svenska verken.

Avhandlingens vetenskapliga akribi är utomordentligt gott. Det finns många citat, nästan för många, men det finns enbart obetydliga felaktigheter. Den är också i stort sett välskriven med många träffande och roliga formuleringar som dröjer sig kvar efter läsningen.

I avhandlingen finns en mängd tyska citat där långt ifrån alla översätts. Tyvärr begränsar detta antalet läsare. För 50 år sedan kunde man citera på latin utan en svensk översättning. Idag bör man översätta alla citat på främmande språk utom naturligtvis på engelska om man vill bli läst av större delen av den akademiska publiken.

Vart och ett av de tre kapitlena inleds med en omfattande och kunnig forskningsöversikt, där de viktigaste forskningsresultaten omsorgsfullt redovisas. Forskningsresultaten är i många fall polemisk och avhandlingsförfattaren tar tydligt ställning. Han förespråkar en strukturalistisk textanalys som bygger på att text har en stabil betydelse i polemik mot tidigare poststrukturalistiska analyser av *Amorina* och *Spader Dame*. Han framhåller också betydelsen av samtidens estetiska kontext för textförståelsen. Asklund vill också i polemik mot tidigare forskning tydligare framhäva Jean Pauls betydelse för Carl Jonas Love Almqvist och därmed något reducera Friedrich Schlegels inflytande.

I avhandlingens första steg används Riffaterres metod, utvecklad i *Semiotics of Poetry* tillsammans med Greimas' begrepp *semem*, *sem* och *isotopi* i en närläsning av de tre romantiska texterna. Riffaterre har själv använt sin metod på ett lysande sätt i analyser av svårtolkade dikter. Här används samma metod på helt andra texter som visserligen är svårare att inordna i en bestämd genre men som i avhandlingen kallas: poetiska uppsatser, roman och dagboksroman. Texterna är långa och en metod som kan öppna upp förståelsen för korta svårtolkade dikter snarare stänger och reducerar tolkningsmög-

ligheterna i denna typ av litterära verk. Det är svårt att förstå varför Jonas Asklund inte nämner Riffaterres bok *Fictional truth* (1990) som innehåller prosaanalyser eller *Text Production* (1983) i vilken Riffaterre analyserar humorn i en fransk roman med starka romantiska drag, nämligen Victor Hugos *Les Misérables* (1862) och han nämner t.o.m. Jean Pauls humorbegrepp. Riffaterre använder den retoriska figuren katakres, som betyder en blandning av bildliga uttryck som utgör oförenliga motsatser, för att analysera humorn i den franska romanen, något som kanske hade kunnat vara intressant i Asklunds arbete. I vilket fall som helst borde denna artikel ha tagits upp till diskussion. Jonas Asklund borde ha motiverat varför Riffaterres metod för lyrik väljs när samma författare i andra arbeten har gjort både prosaanalyser och analyser av humorn i ett romantiskt verk. Riffaterre urskiljer tydliga strukturer i en text, vars signifikans, dvs. texten som betydelseenhet, kan uttryckas i en matris som varierar i texten. Matrisen är en hypotetisk sats eller ord som inte utsägs direkt i ett verk, vars strukturella enhet således skapas genom en genomgående transformation av matrisen i verket. Riffaterres teori vilar på uppfattningen att litterära texter kan ge läsaren klara ledtrådar till deras dechiffriering och att de kan bli avkodade på ett riktigt sätt.

Finns det verkligen en matris i den här typen av romantisk text? Svaret är inte självklart. Avhandlingsförfattaren tar ställning till om det finns en matris i en längre text, men inte om det finns i den analyserade typen av romantiska verk. I den tyska estetiken har den romantiska romanen en viktig position. Den skiljer sig också radikalt från den traditionella romanen och utmanar ett klassicistiskt genretänkande genom att blanda olika genrer. Friedrich Schlegel menar att det väsentliga i romanen är den kaotiska formen, dvs. ett kreativt konstnärligt kaos. Han sätter samman det kaotiska som bild av den komplexa världen, med romanen. Några framställningssätt är fragment, montage och arabesk. Han förespråkar inte en organiskt slutet form utan en progressiv romankaraktär som på grund av sin fruktbara förvirring och sina godtyckliga lagar vänder sig mot den klassicistiska naturefterhärmingen. Schelling å sin sida betonar konstverkets oändliga rikedom och menar att varje sant konstverk kan bli föremål för en oändlig utläggning. Inte heller författaren själv vet hur rikt hans verk är. Detta gäller däremot inte, enligt Schelling, de verk som är oäkta, dvs. det som skapats begrepps- och regelmässigt. I en sådan skapelse är allt reflek-

tion och det finns ingen oändlighet i ett sådant verk. Den romantiska diskussionen om romanen och konstverket talar utan tvekan mot att det går att lokalisera och beskriva och på så sätt stabilisera betydelsen i ett romantiskt verk.

Hur fungerar då Riffaterres metod konkret i analyserna? Bäst fungerar tillvägagångssättet och valet av matris vid analysen av det förhållandevis korta första kapitlet av *Mollbergs epistlar* (första häftet), sämst i de längre verken, *Amorina* och *Spader Dame*. Genom upptäckten av några kristna hypogram drar Jonas Asklund slutsatsen att "Vägen till befrielse" är en möjlig matris i *Amorina*. Johannes och Amorina menar Jonas Asklund är de viktigaste karaktärerna och det är deras befrielse som är den sammanhållande strukturen i den dramatiska romanen. Mot detta kan användas att tvillingarna Rudman och Herman också är viktiga karaktärer i verket, vilket undertiteln, *Historien om de fyra*, i 1839-års tryckta version poängterar. Kan tvillingarnas liv och död ses som vägen till befrielse? Är Johannes drunksningsdöd i en grop fylld med blod på galgbacken en befrielse? Utan tvekan en befrielse från blodtörst, eller som Asklund skriver "befrielsen från att vara människa" men inte en själens befrielse. Johannes ses i avhandlingen dessutom som en representant för gnosticismen; något som ytterligare problematiserar att hans återvändande till materien tolkas som en befrielse.

I analysen av *Amorina* finns också ett textkritiskt problem. Asklund använder 1822-års version av *Amorina*, förmodligen för att de två andra analyserade texterna är skrivna på 1820-talet, men valet motiveras inte i avhandlingen. Tryckningen av 1822-års version blev avbruten på grund av en brand och verket publicerades inte, medan däremot en senare version utgavs 1839 och nådde allmänheten. Den tidiga texten diskuterades enbart i den nära vänkretsen. Almqvist gjorde en grundlig omarbetning, där framför allt de stilistiska ändringarna var omfattande, medan själva fabeln, motiv och tema är de samma. Slutet i 1822-års roman kan bara rekonstrueras med hjälp av 1839-års text.

Båda versionerna är auktoriserade men det är endast den senare som har blivit läst före vår tids postuma utgivning. Omarbetningarna drabbar till en del avhandlingens motivering av hypogrammen som metodiskt leder vidare till valet av matris.

I en fantasifull analys av en dialog mellan Johannes och Libius, där sememet blod står i centrum för utläggningen, underbyggs hypogrammet "Kristi lidande och död på korset" med hjälp av

Libius replik: "Kors att jag kunde glömma mina besucdroppar". Jonas Asklund drar slutsatsen att kors syftar på Kristi kors och de beska dropparna på det sura vin som Kristus fick att dricka före sin död. Detta vin gavs på en isopstjälk, en växt som i bibeln symboliserar rening och scenen tolkas traditionellt som att Jesus är offerlammet som renar från synd, påpekar Asklund och hans slutsats blir att Libius därför talar om nåden utan att veta om det. Denna replik är i den senare versionen ändrad till: "Hvad? hvad nu? Se så där ja, har jag icke nu åter igen glömt flaskan med mina prinsens droppar hemma". Även Rudmans replik till Amorina: "Jag ska omfamna dig, köttunge, jag skall" är ändrad genom att ordet "köttunge" är struket. I Asklunds diskussion blir köttunge en metafor för lamm och därigenom aktualiserar sememet lamm enligt hans analys flera motstridiga sem, som t.ex. sexobjekt och Kristus. För allmänheten som läste den enda text som fanns tillgänglig, blir dessa associationer omöjliga att göra. För författaren kan dessa utslutna ord som markörer av betydelsefull information i läsarens sökande efter hypogrammen inte heller ha varit särskilt viktiga. Min kritik gäller framförallt argumenten för att nå fram till hypogrammet inte valet av det, därför att jag tycker att Jonas Asklund har rätt i att det finns viktiga allusioner till Bibeln och kristendomen i *Amorina*,

Matrisen i *Spader Dame*: "Ett liv i Kristi efterföljd" fungerar inte heller särskilt bra eftersom det inte tydliggör textens ironi i allusionerna på Kristi liv och kontrasten med Schenanders ibland pomposa självbild.

Enligt min mening hade det varit bättre att byta ut Riffaterres metod och begreppen matris och hypogram mot tema, motiv och intertextualitet. Detta hade gjort analyserna känsligare för texternas komplexitet och tolkningsmöjligheter. De hade också blivit läsvänligare.

I det andra steget görs sedan en komparativ undersökning och Jean Pauls estetiska skrift *Vorschule der Ästhetik* samt ytterligare några skrifter används som textnycklar. Det är således en komparativ undersökning som är inriktad på textanalys och inte i första hand är genetisk. Den kunde lika gärna kallas en intertextuell analys. Detta är avhandlingens själva kärna och här undersöks avhandlingens viktigaste syfte, nämligen Jean Pauls betydelse för svensk romantik och hur hans estetik och romaner kan fördjupa vår förståelse av de tre valda texterna. Resultaten från steg ett blir en grund att stå på men de spelar ingen avgörande roll för resonemangen.

Den inledande jämförelsen mellan *Mollbergs epistlar* och Gotthilf Heinrich Schubert, *Die Symbolik des Traumes* (1814) är utomordentligt intressant. Verket blev redan 1820 översatt till svenska med titeln *Drömmarnas symbolik*. Det är bra att Asklund lyfter fram denna text som har haft så stor betydelse för den tyska romantiken och förmodligen också för den svenska, men som tyvärr inte blivit tillräckligt uppmärksam i svensk romantikforskning. Redan i ett tidigare verk *Ansichten von der Nachtseite der Naturwissenschaften* (1808) kan Schubert med påståendet att det högsta andliga framför allt visar sig i magnetisk sömn, nattvandrande, vansinne och andra extrema psykiska tillstånd, inspirera författare som Heinrich von Kleist, Jean Paul, Achim von Arnim och E.T.A. Hoffmann. Schubert skapar ett system av den tidiga romantikens intresse för människans inre och själens ytterlighetstillstånd och binder samman det med Schellings naturfilosofi vilket visar sig vara mycket fruktbart för de samtida författarna. Asklund kan i sin analys peka på överensstämmelser mellan Schuberts beskrivning av olika medvetandestillstånd, nämligen drömmen, inspirationen och förälskelsen, i en diskussion om drömmarnas symbolik och den kommunikativa situationen i *Mollbergs epistlar*. Dessa tillstånd har enligt Schubert en transcenderande karaktär och avhandlingsförfattaren visar att så kan de också tolkas i *Mollbergs epistlar*. Den analogi som Schubert beskriver mellan mänsklig kärlek och Guds kärlek skapar förståelse för epistlarna likaväl som den aktiva roll naturen spelar i den kommunicerande processen hos Dahlgren kan belysas av Schuberts resonemang om naturens betydelsebärande funktion. För Schubert betecknar drömmen uttryckligen ett språk som skiljer sig från det vanliga och består av mångtydiga bilder, associationer, motsatser, ellipser och metaforer. Genom att använda Schubert som textnyckel visar avhandlingsförfattaren på ett mycket intressant sätt att klichéartade metaforer, parodiska anspelningar och retoriska figurer i epistlarna kan ses som element i en romantisk estetik, Asklund finner också en uppenbar likhet mellan den grundläggande ironi som Schubert visar på i drömmens och naturens språk och den komiska blandningen av högt och lågt i epistlarna. Även i sin skildring av "vettlösa tillstånd", som Asklund uttrycker det, kan avhandlingsförfattaren visa att Dahlgren ansluter sig till en viktig strömning inom romantiken.

Schubert används också som textnyckel i den komparativa analysen av *Spader Dame* på ett

mycket fruktbart sätt. Med utgångspunkt i Schuberts betoning av den irrationella kunskap som finns i extrema självstillstånd kan Asklund flytta fokus från en analys av Schenanders galenskap till det som han verkligen säger. Genom att använda sig av Schuberts resonemang om en poets ironiska förhållande till sin omvärld fördjupar Asklund analysen av Schenanders ofrivilliga och komiska tillkortakommanden. Det som kan uppfattas som helt tokgigt och obegripligt kan därigenom bli förstäligt i en samtida diskurs. Fördelen med att se Schenander, som en profet är att analysen av *Spader Dame* också kan inbegripa en samtida romantisk myttdiskurs. Schubert har nämligen också en diskussion om den antika mytens och kristendomens gemensamma budskap och med stöd i denna inordnar Asklund den antika myten i *Spader Dame* i ett kristet tolkningsmönster.

Även två svenska uppsatser används som ”textnycklar”. Almqvists uppsats ”Om det hela” (1819) får belysa den nyplatoniska kärlekstematiken i några scener i epistlarna. I Atterboms uppsats ”Om Bellman och Valerius” (1812) diskuteras humorns position inom estetiken och Atterbom hänvisar till Jean Paul. Atterbom analyserar också Bellmans diktning med hjälp av termer som romantiskt komiskt, dvs. humor och den humor som Atterbom menar finns i Bellmans texter karakteriserar också, påpekar Asklund, *Mollbergs epistlar* och underbygger därmed Jean Pauls betydelse för Dahlgren.

De tre valda texterna består alla av en blandning av romantiskt och realistiskt, högt och lågt, profant och sakralt, som gjort texterna svårtolkade och som ibland i forskningen har diskuterats som estetiska misslyckanden. Asklund vill med hjälp av Jean Pauls estetik i *Vorschule der Ästhetik* istället analysera dessa kontraster som resultatet av en medveten strategi.

För att öka förståelsen av den groteska blandning av högt och lågt, som utmärker *Mollbergs epistlar* gör Asklund en kunnig och intressant jämförelse med Jean Pauls ”Witz”-begrepp, vilket är den komparativa analysens tyngdpunkt i detta kapitel. Analysen syftar till att undersöka om det till synes smaklösa, ska kunna beskrivas som ett resultat av en estetik.

”Witz” översätts med kvickhet men avhandlingsförfattaren betonar anknytningen till ”visen” veta och i begreppets historiska ursprung finns också en betydelse av att ha förmåga att finna oupphörliga kombinationsmöjligheter. Jean Paul delar in vitsen i tre olika undergrupper: Den estetiska vits-

sen även kallad vits i inskränkt bemärkelse, skarpsinne, som en diskursiv process och djupsinne, som finns alltings likhet och enhet bortom förståndets gränser. De tre underavdelningarna förhåller sig till varandra som tes, antites och syntes. Vits i inskränkt bemärkelse ser likheter med ojämförbara storheter som t.ex. mellan det sinnliga och det andliga, medan skarpsinnets på nytt försöker skilja likheterna och i djupsinnet förenas de både föregående så att likhet och olikhet förenas trots allt yttresken i total likhet eller identitet. Djupsinnet skriver Jean Paul är den sida hos människa som vetter mot det högsta och här finns således ett tydligt metafysiskt perspektiv. Jonas Asklund ser ”Witz”-begreppet både som kognitiv förmåga där Jean Paul inbegriper ett rationellt övervägande och som en mer irrationell övertygelse i djupsinnet. Asklund beskriver det så att den enskilde kan dels leka byggklosslek med de föreställningar som formar det vi kallar verkligheten, dels betrakta fenomen i denna verklighet som budskap och tecken gällande en annan och större verklighet. Människan kan växla mellan att kaotiskt upplösa verkligheten och anande genomtränga den.

Den estetiska vitsen belyser i Dahlgrens text i första kapitlet första häftet uppmaningen till bröderna att se likheter mellan ojämförbara storheter. Jonas Asklund visar sedan mycket konkret hur den estetiska vitsen fördjupas till skarpsinne i epistlarna. Metaforerna präst och lakej nämns i samband med månen och genom den estetiska vitsen åskådliggörs en likhet med den gudomliga kärleken. Dessa likheter som den estetiska vitsen framställer i bilder fördjupar djupsinnet till bandet mellan människa och Gud menar avhandlingsförfattaren Det handlar om människans förmåga att kunna utläsa ett budskap ur den omgivande naturen. Det är guds intention att skapelsen ska ha mening. Människan som guds avbild kan uppfattas som ett tecken och naturen har teckenstatus som människans avbild. I sin läsning av naturen blir människan medveten om Guds kärlek till skapelsen. Avhandlingsförfattaren kan med Jean Pauls vitsbegrepp som verktyg ge en ny och fördjupad syn på bildspråkets funktion i epistlarna. Här finns som tidigare nämnts många exempel på metaforer, liknelser och allegorier. Jonas Asklund ger exempel på en rad transcenderande tillstånd och i dessa laddade scener menar han finns sådana element som den läsande betraktaren, verklighetens läsbarhet och budskapet om Guds närhet.

Genom att använda Jean Pauls ”Witz”-begrepp som textnyckel uppnår Asklund intressanta resul-

tat. Han visar att en läsning av epistlarna inte behöver stanna vid en antitetisk textstruktur där t.ex. romantiskt övergår till realistiskt.

Den komparativa läsningen med fokus på textförståelse fungerar också utmärkt i analysen av *Amorina*. I denna undersökning använder sig Asklund av det tionde programmet i *Vorschule der Ästhetik*, som behandlar karaktärerna. I Jean Pauls beskrivning av karaktärer finner Jonas Asklund ett mönster att utgå ifrån. Han menar att matrisen ”Vägen till befrielse” inte kan förklara varför de fyra karaktärerna på ett nästan geometriskt sätt kretsar kring en mittpunkt”, nämligen den prosaiske prästen Libius. Jean Pauls idé om två ideala motsatta karaktärer ses t.ex. förverkligad av Amorina och Johannes. Jean Paul menar också att en karaktär ska vara en kombination av styrka respektive svaghet samt kärlek respektive hat, vilket Asklund använder för att belysa de fyra viktigaste karaktärerna och personkonstellationerna i *Amorina*.

Genom att använda Jean Pauls humordefinition i det sjunde programmet som textnyckel i analysen av mötet mellan Libius och Johannes tolkar Asklund detta som en komiskt gestaltad konflikt mellan mänsklig idealism och realism. För Jean Paul är humorn det omvänt sublimes. Han menar att längtan efter det oändliga kan gestaltas komiskt lika väl som tragiskt. Människans platta verklighet kan bli skrattretande mot bakgrund av det oändliga. Humorn betraktar på ett medkännande sätt ändligheten och den ändliga människans handlingar ur ett oändligt perspektiv. Enligt Jean Paul leder den romantiska konflikten mellan ändligt och oändligt till något positivt därför att det ändliga pekar mot det oändliga. Avhandlingsförfattaren menar att scenen med Libius och Johannes blir humoristisk när den ses i det oändligas perspektiv, som gestaltas i texten genom hypogrammet ”lammet som tvättar bort våra synder genom blod”. Mötet mellan Libius och Johannes blir komiskt i ett sådant betraktelsesätt. Här möts idealism och realism, men det handlar således inte om dessa dikotomier utan det är den oväntade syntesen mellan idealism och realism som är humoristisk. De slutsatser som Asklund kan dra av den komparativa analysen är att de handlar inte om att avgränsa det realistiska mot det romantiska eller ställa de komiska mot det romantiska utan istället belyser avhandlingsförfattaren med hjälp av Jean Pauls humorbegrepp att det är den oväntade syntesen mellan oförenliga storheter som är komisk och som är ett resultat av en medveten estetisk strategi

Asklund använder också *Titan* som en intertext till *Amorina* i analysen. De båda romanerna har några gemensamma motiv, som den falska identiteten och båda tematiserar konflikten mellan sken och verklighet. I *Titan* framställs världen konsekvent som sken menar avhandlingsförfattaren och i *Amorina* finns en fördjupning och en fortsättning av detta tema vilket understryks genom allusioner till *Titan*. Avhandlingsförfattaren betonar dock att här handlar det inte främst om en viss tematik utan ytterst om en anknytning till Jean Pauls estetik och då framförallt hans syn på humorn och det romantiskt komiska.

Genom att använda Jean Pauls texter som textnycklar kan Asklund även i kapitlet om *Amorina* fortsätta att fördjupa tidigare forskning. Stig Hallgren har gjort den grundligaste undersökningen av Jean Pauls betydelse för svensk romantik i den postumt tryckta avhandlingen *Jean Paul och Sverige – en undersökning av hans betydelse för svensk romantik 1800–1840*. Hans undersökning gäller till största delen Jean Pauls inflytande på stil, motiv och tematik och Asklund fördjupar och utökar dessa perspektiv genom att försöka förstå *Amorina* med utgångspunkt i Jean Pauls humorbegrepp. Det är framför allt Asklunds nyanserade tolkningar av *Vorschule der Ästhetik* som öppnar nya möjligheter i tolkningen av *Amorina*. Avhandlingsförfattaren visar på de kristna symbolernas betydelse vilket även gjorts i tidigare forskning av Martin Lamm, men i Asklunds tolkning blir den religiösa symboliken en förutsättning för en humoristisk dynamik därför att genom denna uppkommer ett oändlighetsperspektiv.

Jean Pauls estetik blir också en viktig textnyckel till *Spader Dame*. Även här kan Asklund med hjälp av Jean Pauls humorbegrepp se det disparata i romanen som uttryck för en övergripande konstvilja och en romantisk diskurs om humorn och han betonar att det finns ett tydligt syfte med blandningen av motsatta företeelser. Fördelen med Asklunds metod är att han försöker se på romanen som ett konstverk i kraft av dess egen estetik.

Till slut vill jag diskutera några mindre övergripande punkter, nämligen definitionen av den romantiska ironin, analysen av gnosticismen och innebörden av realism och realistiskt. I avhandlingen diskuteras begreppet romantisk ironi, så som det utformades av Friedrich Schlegel, och dess betydelse i förhållandet till Jean Pauls humorbegrepp i *Amorina*. Asklund tillmäter Jean Paul ett större inflytande i *Amorina* än Lennart Pagrot gör i artikeln

”Almqvist och den romantiska ironin”. Asklund underbygger och visar mycket kunnigt Jean Pauls betydelse i romanen, men jag ställer mig frågande till hans analys av begreppet romantisk ironi. Utan att ta ställning i diskussionen skulle jag istället vilja framhäva likheterna mellan Jean Paul och Friedrich Schlegel. Asklund använder i sin analys av romantisk ironi äldre tysk forskning, Ingrid Strohschneider-Kohrs, *Die romantische Ironie in Theorie und Gestaltung* (1960), vilket är ovanligt i avhandlingens annars så uppdaterade forskningsredogörelser. I senare tysk forskning av t.ex. Jochen Schmidt i hans historiska framställning av genitanken i tysk litteratur (1985) visas på en relation mellan de två tyskspråkiga tänkarna. Schmidt utvecklar tanken att Jean Pauls teoretiska synpunkter i nionde programmet om ”Witz” utgår ifrån upplysningstidens ”Witz”-uppfattning och dess tidig romantisk-genialiska stegring genom främst Friedrich Schlegel. Det finns således en förbindelse mellan de två teoretikerna, som skulle vara intressant att ta upp till diskussion. Asklund menar dessutom att Schlegels begrepp romantisk ironi enbart är ett estetiskt begrepp medan Peter L. Oesterreich i *Romantik-Handbuch* (2003) visar att den mångtydiga romantiska ironin i Schlegels framställning inte bara är ett litterärt, litteraturteoretiskt eller estetiskt koncept utan en självständig filosofi som också har ett existentiellt innehåll. Oesterreich framhäver även att det inte bara innebär en subjektiv andlig hållning utan ett objektivet världsmedvetande som känner tingens ursprung i kosmos’ kaos och representerar dem adekvat. Analysen av detta begrepp kunde således ha nyanserats.

I avhandlingen spelar också gnosticismen en viss roll. Diskussionen av gnosticismen finns i den komparativa analysen av Dahlgrens text och i när läsningen av *Amorina*. Om jag har förstätt saken rätt är det mycket svårt att utreda vad gnosticismen egentligen står för. En av svårigheterna är dess förhållande till platonismen. Är den t.ex. en avart av platonismen eller har den enbart tagit upp platoniska element i sina läror? Det finns en nära relation till platonismen medan den mest inflytelserike nyplatonikern Plotinos har tagit avstånd från gnosticismen och dess negativa uppfattning av den sinnliga världen. Avhandlingsförfattaren ser Dahlgrens *Mollbergs epistlar* som ett verk med en nyplatonisk åskådning och detta är också enligt min uppfattning en riktig slutsats som Asklund argumenterar för på ett övertygande sätt. Däremot är jag mer tveksam mot att se den som polemisk mot gnosti-

cismen. I vart fall underbyggs inte detta ställnings-tagande på ett tydligt sätt. Asklund kontrasterar *Mollbergs epistlar* mot Stagnelius dikt ”Längtan till det himmelska”, som sägs uttrycka en gnostisk uppfattning. En kliché i dikten menar Asklund är gnosis, vilket han anser betyda ”föreställningen om världen som ett fängelse för själen, vilken fallit från det evigas sfär och nu längtar tillbaka”. Oftast betyder gnosis en religiös insikt som vanligen kopplas till gnosticismen. I dikten uttrycks en negativ uppfattning om världen och en längtan därifrån, men en sådan livssyn är enligt min åsikt inte bara begränsad till gnosticismen utan tillhör romantikens allmängods. Uppfattningen kan också finnas i kristendomen samt i platonismen, där längtan efter själens ursprungliga hem betonas och ibland kan slå över i en negativ uppfattning av världen. Även i en platoniskt färgad världsbild kan kroppen uppfattas som ett fängelse för själen. Stagnelius förhållande till gnosticismen är omstritt inom forskningen. I tidigare forskning är det framförallt religionsvetaren Geo Widengren som framhäver det gnostiska inflytandet, medan Fredrik Böök och Olle Holmberg tonar ner det, vilket är en hållning som också Albert Nilsson ansluter sig till. Lars Olov Ullén kallar *Liljor i Saron* en gnostisk psalmbok medan Roland Lysell visserligen ser ett inflytande från gnosticismen hos Stagnelius men han framhäver också att Stagnelius avviker från gnosticismen genom sin lutherska purism och Lysell betonar istället den religiösa synkretismen hos Stagnelius.

Geo Widengren visade i sin nu ganska gamla artikel i *Samlaren* (1944) hur stilmotiv från det gnostiska konstspråket uppträder i Stagnelius diktning. Han utvidgar det gnostiska inflytande till att gälla även Stagnelius tidigare diktning och inte bara *Liljor i Saron*, men han analyserar inte dikten ”Längtan efter det himmelska” i förhållande till gnosticismen och det gör inte heller en senare forskning. Kanske väljer helt enkelt Asklund fel exempel och en annan Stagneliusdikt kunde tydligare ha framhävt epistlarnas nyplatoniska tänkande i kontrast mot gnosticismen?

Amorina respektive Johannes ses i avhandlingen som representanter för nyplatonism respektive gnosticisism. Inte heller här är argumentationen övertygande. Johannes uppfattas av Asklund som gnostiker därför att han har ett samtal med Amorina som kretsar kring frågorna: ”vem är jag”, ”varifrån”, och ”varthän”. Johannes uttrycker sig också i diktomier som gott och ont. Jag kan inte heller i detta sammanhang låta bli att undra

om detta räcker för att vara gnostiker? Sådana frågeställningar är utan tvekan centrala i gnosticismen, men alla religioner och livsåskådningar ställer just dessa frågor och en dualistisk syn på ont och gott finns inte bara inom gnosticismen. Dessutom är det Amorina som ställer frågorna till Johannes och hon är enligt Asklund inte gnostiker.

Begreppet realism definieras inte i avhandlingen utan betydelsen förutsätts vara bekant. Svårigheten är att ordets innehåll är glidande i texten. Realism används i en filosofisk bemärkelse som motsats till idealism, vilket fungerar bra inom ramen för Jean Pauls humorbegrepp, men realistiskt kontrasteras också med romantiskt. I avhandlingen sägs humorn lösa upp spänningen mellan realistiskt och romantiskt. I denna dikotomi blir flera betydelse av realism möjliga, eftersom det här också kan få en litteraturvetenskaplig betydelse, dvs. som en epok, stil eller en hållning till verkligheten. När dessutom hänvisningar görs till annan forskning, t.ex. Hallgren, blir det svårt att förstå vilket realismbegrepp som åsyftas. Det blir inte heller tydligt hur det samhällskritiska draget fungerar i texterna.

Jag skulle vilja sammanfatta med att säga att jag tycker att Jonas Asklunds avhandling är en mycket mångfacetterad, djärv och i många avseenden kunig för att inte säga lärd avhandling. Min tyngsta invändning rör användningen av Riffaterres metod för lyrik i analysen av tre romantiska längre texter. Jag är också kritisk till definitionen av några begrepp, t.ex. romantisk ironi, och bristen på definition av realism. När det gäller avhandlingens tyngdpunkt, det som är avhandlingens egentliga syfte, nämligen humorn och betydelsen av Jean Pauls estetik i några romantiska texter är jag odelat positiv till de resultat som framkommer. Jonas Asklund har en insiktsfull och nyanserad förståelse för Jean Pauls estetik. Han lyckas med hjälp av Jean Pauls estetiska och litterära texter samt Schuberts *Drömmarnes symbolik* visa på meningsfulla estetiska strukturer i de tre analyserade verken. Han gör i sina komparativa analyser det som på ett yttligt plan tycks vara obegripligt spännande och intressant. Att använda samtidens estetiska och filosofiska skrifter som textnycklar visar sig vara ett sesam öppna dig i många hänseenden. Avhandlingsförfattaren kan också med all önskvärd tydlighet demonstrera att kontextualisering är ett utmärkt analysredskap. Avhandlingen är ett viktigt bidrag till forskningen om de tre utvalda verken. Asklund har fördjupat tidigare forskningsresultat om Jean Pauls betydelse för svensk romantik och genom

att lyfta fram Schuberts bok om drömmar öppnar han nya intressanta perspektiv för svensk romantikforskning. Asklund är inte bara en mycket beläst forskare, utan också en energisk läsare. Inte många ger sig i dag i kast med Jean Pauls snåriga och långa romaner eller som avhandlingsförfattaren lite underfundigt uttrycker det: ”Numera är det förmodligen inte många människor som har en roman av Jean Paul liggande på nattduksbordet”.

Christina Svensson

Nina Björk, *Fria själar. Ideologi och verklighet hos Locke, Mill och Benedictsson*, Wahlströms & Widstrand. Stockholm 2008.

Titeln *Fria själar. Ideologi och verklighet hos Locke, Mill och Benedictsson* markerar att Nina Björks avhandling består av tre delar: analyser av två filosofers och en skönlitterär författares texter. Proportionerligt ägnar Nina Björk cirka en tredjedel av de tvåhundra femtio sidorna åt John Lockes respektive Johan Stuart Mills författarskap och två tredjedelar åt Victoria Benedictssons. För att ge en överblick över innehållet beskriver jag det kapitel för kapitel, eller med Björks benämning, ”berättelse” för ”berättelse”; inalles fem: en om Lockes *Two Treatises of Government* (1690), främst andra delen, *Andra avhandlingen om styrelseskicket*, en om Mills *Om friheten* (1859) och *Förtrycket av kvinnorna* (1869), och tre om Benedictssons roman *Pengar* (1885) respektive *Stora boken*. Den senare utgavs i sin helhet först 1978–1985 och har i skrivande stund utkommit i en ny upplaga.

Redan i förordet klargör Nina Björk den tes som genomsyrar texten från början till slut: människan är en beroende och relationell varelse. Detta understryker hon i kontrast till den i vår tid allmänt spridda föreställningen att hon är oberoende och autonom. Björk hävdar att liberalismen lyckats få nutidsmänniskan att tro på en individuell frihet, men att också artonhundratalsmänniskan anamade denna tro. Björk menar att Benedictsson skriver fram ”ett tidigt liberalt självmedvetande” (s. 177) i *Stora boken*. Det är också utifrån föreställningen om ett sådant Björk behandlar liberalismen, vilken hon därmed reducerar till *en* tanke, den om individens oberoende – eller beroende. Hon är medvetet reduktionistisk, varför jag frågar mig om så mycket ordande och vändande i fråga om liberalismen egentligen är nödvändigt. Björk avfärdar